

MEGJEGYZÉSEK AZ 1596-OS TÖRÖK HADJÁRATRÓL SZÓLÓ
ANGOL TUDÓSÍTÁSHOZ

A Hadtörténelmi Közlemények 1988. évi 3. számában jelent meg egy érdekes forrásközlés. *Fodor Vera* a tizenöt éves háború egyik fontos évével, 1596-al kapcsolatban rövid bevezetéssel és a szükséges jegyzetekkel kísérve közölt három angol tudósítást a török hadjáratról. Mint köztudomású, Edward Barton angol követ elkísérte III. Mehmed szultánt erre a hadjáratra, így szemtanúja volt az eseményeknek: Eger ostromának és a mezőkeresztesi csatának.¹ Kétségtelenül fontos forrásokról van szó, még ha tudjuk is azt, hogy az 1625-ben Purchas által kiadott műben szereplő tudósításokat már Kropf Lajos ismerte és felhasználta cikkében. Kropf azonban nem közölte a forrást eredetiben, hanem az Eger ostromát és a mezőkeresztesi csatát tárgyaló tanulmányába beépítette az angol forrásadatokat, helyenként tartalmilag, helyenként pedig szó szerint idézte azokat. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy Kropf tanulmányába nemcsak a fenti tudósítások kerültek be, hanem Barton levelei is, amelyeket az Erzsébet királynő miniszteréhez, Lord Burghley-hez írt.²

Két kérdéskörhöz kapcsolódva tennénk megjegyzéseket a közzétett angol tudósítások ürügyén. Az első a török hadvezetés stratégiai célja 1596-ban (s ehhez kapcsolva a török hadjárat menete), a második az angol békeközvetítési kísérletek a háború során (s ennek kapcsán az angol politika felvázolása).³

Az 1596-os hadjárattal kapcsolatban legelőször is azt kell megemlíteni, hogy az előző évben a kialakult kétfrontos háborúban az oszmán hadsereg súlyos vereségeket és presztizisvesztést szenvedett mind a havasalföldi (gyurgyevói csata, a Havasalföld elvesztése), mind pedig a magyarországi fronton (az esztergomi és vörösvári csaták, Esztergom elvesztése). Átmenetileg Szinán nagyvezír leváltására is sor került (november 19.), őt és fiát (Mehmed magyarországi szerdárt) hibáztatták ugyanis e kudarcokért. Szinán száműzetése nem tartott sokáig. Vratislav szerint a mazullá tett (száműzetett), de nagy vagyonnal rendelkező nagyvezír a szeráj befolyásos asszonyait környékezte meg gazdag ajándékokkal, s így jutott III. Mehmed szultán (1595—1603) elé, akit sikerült arról meggyőznie, hogy nem tehetett a vereségekről. Kjátib Cselebi szerint a letett Szinán helyébe kinevezett Mehmed pasa mindössze tíz napig (1595. november 28. és december 8. között) töltötte be a nagyvezíri tisztséget. A betegeskedő új nagyvezírt Ibrahim másodvezír helyettesítette, de annak halála után nem kapta meg az óhajtott tisztséget. Ennek oka Pecsevi és Kjátib Cselebi egybehangzó tudósítása szerint az volt, hogy a szultán megtudta: Ibrahim volt az, aki miatt uralkodása kezdetén Ferhád pasa nagyvezírt ártatlanul megölette. Így a szultán újból Szinán pasát bízta meg a nagyvezírséggel. Pecsevi szerint „Szinán pasának az erszénye is nagy volt, pártfogója is sok volt”, ezért lett újra nagyvezír. Kjátib Cselebi azt említi meg, hogy Szinán pártbívei győzték meg a padisahot arról, hogy „egy van csak az ügyekben járatos, pártatlan álló vezír”. A frakcióharcokból tehát ismét a ravasz, tapasztalt, hadvezérként kétségkívül kiemelkedő Szinán került ki győztesen; megvesztegetés, a divánban és a szerájban jelenlevő pártbívei révén esélyesebbnek tekinthető ellenfelét, Ibrahim pasát „lekörözte”, s ötödször is megkapta a nagyvezíri tisztséget. Szinán politikai érzékét mutatja az, hogy utána vizont kiegyeztetett Ibrahimmal.⁴

Szinán nevéhez fűződik az 1596. évi hadjárat megszervezése, előkészítése. Vratislav megemlíti, hogy a nagyvezír szigorú rendet tartott, a kémgyanús elemeket letartóztatta, kivégeztette, felemelte az öreg katonák zsoldját, s hadieszközök, ágyúk öntését és a hadjáratához szükséges dolgok előkészítését rendelte el.⁵ Az agg kora ellenére is rendkívül aktív nagyvezír előrelátó volt abból a szempontból is, hogy nem akart a magyarországi hadjárat fővezére (szerdár) lenni, hanem inkább a szultánt próbálta meg rávenni arra, hogy ősei példájára személyesen vegyen részt a háborúban. Hitelesnek tűnik az az érvelés, amelyet a török történetírók felhoznak, miszerint Szinán azt mondta a szultánnak, hogy „ha a nagyvezír lesz szerdár, akkor a kajmakám (Izstambulban hagyott helyettese—T.S.L.), hogy helyére mehessen, a katonaság és a felszerelés

1 *Fodor Vera*: Angol tudósítás Eger ostromáról és a mezőkeresztesi csatáról. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: HK) 1988. 562—562. o.

2 *Kropf Lajos*: Egervár esete és a keresztesi csata 1596-ban. *Századok*, 1895. 397—421., 591—618. o.

3 *Fodor Vera*, i. m. 554—555. o.

4 Mitrovcei Vratislav Vencel viszontagságai. (Fordította Nagy Judit) Bratislava, 1982. (a továbbiakban: *Vratislav*) 214—216. o.; Pecsevi Ibrahim Tarikhjából és Kjátib Cselebi Fezlikejéből. In: Török történetírók, III. k. 1566—1659. Török—magyar történelmi emlékek. Második osztály: írók. (Fordította Kardoson Imre, sajtó alá rendezte Szekfű Gyula) Bp., 1916. (a továbbiakban: *Pecsevi*, illetve *Kjátib Cselebi*) 127—128., 242—243. o.

5 *Vratislav*, 217. o.

küldésében tőle telhetőleg mulasztást követ el; ha pedig az alsóbrangú vezírek közül lesz, akkor a nagyvezír nem segíti, mivel nem akarja sikereit attól féltve, hogy a dolog végeztével a nagyvezírséget kapja meg". Szinán nem érte be a személyes győzködéssel, megnyerte többek között III. Mehmed nevelőjét, Széadeddin efendit is, aki Szinán álláspontját erősítette véleményével, „miszerint a világ szultánjainak szükséges kelléke a világhódítás és a hitharc jelességeit magyarázva ... a padisahot a hitharcra hajlandóvá" tette.⁶ A nagyvezír ezenkívül a közvetett nyomás eszközeit is bevetette, rávette a portai zsoldosokat arra, hogy bírják rá a szultánt a hadjárat vezetésére. Ezek kérésvénnyel is adtak át III. Mehmednek, amelyben kérték, kövesse ősei példáját és induljon Magyarországra a keresztények leverésére.⁷ Pálffy Miklós is tudomást szerzett kémjelentés útján arról, hogy a szultán előző évben tett ígéretének — miszerint személyesen vonul majd Bécs ellen — beváltását követeli a kedvezőtlen hadihelyzet mind a diván, mind pedig a kapi kulu (zsoldos) csapatok.⁸ Úgy tűnik, hogy elsősorban a szeráj ellenezte III. Mehmed részvételét a hadjáratban, hangsúlyozva azt, hogy az új szultán a szokások szerint három évig nem köteles háborúba menni.⁹ Végül a szeráj e kérdésben alul maradt, bár még júniusban is próbálták lebeszélni az uralkodót, ám hibára: a katonaság és a diván részéről jelentkező nyomás erősebbnek bizonyult.¹⁰

A hadjárat előkészítésével foglalkozó Szinán nagyvezír — aki ekkor nyolcvan éves is elmúlt — vérhasban megbetegedett és április 4-én elhunyt. Vratislav szerint halálát a nép jobban meggyászolta, mintha maga a szultán hunyt volna el, s megjegyzi róla azt, „hogy valóban kiváló, tapasztalt és eszes ember volt, kihez fogható az idő tájt egész Törökországban nem akadt”.¹¹ A Szinán utódjával megválasztott Ibrahim folytatta az előkészületeket a hadjáratra. A szultáni hadjárat kezdetét, III. Mehmed elindulását Pecsevi június 22-re (Sevval hó 24-e), Kjátib Cselebi pedig június 18-ra (Sevval hó 20-a) teszi. Utóbbit támasztja alá egy velencei követjelentés is.¹² Moglehetősen későn indult tehát ez a hadjárat, különösen feltűnő ez, ha arra gondolunk, hogy Szulejmán szultán többnyire április vége felé indult el Isztambulból. A hadjárat kései kezdetét magyarázhatjuk egyrészt a szultáni részvétel körüli huzavonával, a nagyvezírváltással, illetve az is szerepet játszhatott, hogy szakatlanul nagy létszámú had gyűlt össze a hadjáratra, amelynek haladási sebessége elég lassú lehetett. A hadjáratú idő így viszont leszűkült a június 18. és október 26. (Kászim nap) közti időre. E négy hónap alatt a magyarországi hadszíntérre kellett érni, ott várak, vagy várakat elfoglalni, esetleg csatát vívni. Maga a felvonulás kb. három hónapot vett igénybe, így a hadműveleti idő mindössze egy hónapra zsugorodott (szeptember 21. és október 26. között). A hadműveleti területről való visszavonulás a felvonulásnál jóval gyorsabban ment, december 22-ére a szultán már Isztambulba ért. Egészében véve a kései és lassú felvonulás behatárolta a szultáni sereg akció rádiuszát, legfeljebb egy-egy olyan látványos, de korántsem döntő sikerre telt, mint amilyen Eger bevételé és a mezőkeresztesi győzelem volt.¹³

Az 1596. évi török haditervvel kapcsolatban Fodor Vera Glover beszámolója, továbbá Baranyai Decsi János történeti munkája alapján arra az álláspontra helyezkedik, hogy „Eger már Isztambulban szerepelt a hadicélok között”.¹⁴ Babinger szerint Szinán pasa nevéhez fűződik az Eger elleni támadás terve.¹⁵ Mindenekelőtt meg kell néznünk, hogy mely források szólnak konkrétan egy olyan tervről, amelyben szerepel Eger elfoglalásának gondolata még a hadjárat megindulása, tehát 1596. június 18. előtti időből (illetőleg április 4. előtt, ha Babinger nézetét elfogadjuk). Baranyai Decsi János szerint a szultán a magyarországi hadjáratra való elindulása előtt tartott Konstantinápolyban haditanácsot, amelyen több javaslat elhangzott, s végül az a határozat kerekedett felül, „hogy egyenesen Egerhez vonuljanak, mert ha ezt megszerzik, nem lesz több akadálya annak, hogy egész Magyarországot elfoglalják, az erdélyieket megakadályozzák abban, hogy a németeknek segíthessenek, és így a németeket könnyebben megzabolazzák”.¹⁶ Decsi munkája alapján több kutató is feltételezte, hogy az 1596-os hadjárat stratégiai célja Eger elfoglalásával a lázadó Erdély elszigetelése, elvághása a Habsburg birodalomtól.¹⁷ Semmilyen más forrás nem támasztja alá azonban ezt a feltevést. Baranyai Decsi ugyan kortársként írta

6 Pecsevi, 128. o.; Kjátib Cselebi, 243—244. o.

7 Vratislav, 217—218. o.

8 Jedlicska Pál: Adatok erdődi báró Pálffy Miklós a győri hősnék életrajza és korához 1552—1600. Eger, 1897. 600. o.; Pálffy 1596. április 22-i levele Rudolf császárhoz.

9 Vratislav, 218. o.

10 Davis, J. C.: Pursuit of Power. Venetian Ambassadors' Reports on Spain, Turkey and France in the Age of Philip II. 1560—1600. New York, 1970. 171. o. 1596. június 18-i jelentés.

11 Vratislav, 218—219. o.

12 Pecsevi, 128. o.; Kjátib Cselebi, 245. o.; Davis, J. C.: i. m. 171. o.

13 Az 1596-os hadjáratú hadműveleti időre l. Tóth Sándor László: A török haditevékenység akció rádiusza a 15 éves háborúban. HK 1935. 707. o.

14 Fodor Vera: i. m. 554—555. o.

15 Enzyklopaedie des Islam. Band IV. Leiden—Leipzig, 1931. 464—465. o.

16 Baranyai Decsi János magyar története (1592—1598). (Fordította és a bevezetőt írta Kulcsár Péter) Bp., 1982. a továbbiakban: Decsi) 325. o.

17 Kortepeter, C. M.: Ottoman Imperialism During the Reformation. Europe and the Caucasus. New York, 1972. 147., 149. o.; Shaw, S. J.: History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Vol. I. Empire of the Gazis. The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280—1808. Cambridge, 1976. 185. o.; Parry, V. J.: The Ottoman Empire 1566—1617. In: The New Cambridge Modern History III. Cambridge, 1968. 363. o.

meg történeti munkáját, de aligha értesülhetett pontosan az isztambuli tanácskozás tartalmáról, inkább az események utólagos ismeretében rekonstruálta azt. Nagyobb jelentősége lehet annak, hogy Barton követ titkára, Glover leírása elején azt említi, hogy a törökök melléjük adtak embereket kísérfül, „amíg Egerbe nem érkezünk”.¹⁸ Itt is fennáll azonban az a lehetőség, hogy — mivel a Glover-féle tudósításban egyetlenegy török haditanácsról sem olvashatunk — utólagos rekonstrukcióról lehet szó. Glover beszámolója írásakor beszúrta a szövegbe Egert, míg eredetileg talán csak arról lehetett szó, hogy kíséretet kapnak a magyarországi hadjáratra (hely megnevezése nélkül). Harmadik Eger mellett szóló forrásunk szerzője, Vratislav, tagja volt annak a Kreckwitz vezette császári követségnek, amely 1593 nyaratól a Héttoronyban raboskodott, s többek között az angol követ közbenjárására merült fel szabadon bocsátásuk gondolata. Vratislav és társai Barton követ kíséretében kaptak helyet, s Szolnoknál engedték őket szabadon. Vratislav azt említi meg, hogy „maga a török császár, Mohamed szultán határozta el, hogy Eger várát körtilveszi...”¹⁹ Vratislav azonban az isztambuli haditanács határozatairól aligha szerzhette tudomást a Héttorony foglyaként, így valószínűleg csak útközben tudhatta meg, hogy a sereg Eger felé vonul. A három idézett forrás alapján ugyan nem zárható ki egyértelműen, de nem is bizonyítható, hogy a török hadvezetés a sereg június 18-i elindulása előtt tervbe vette volna Eger ostromát.

Nézzük meg, hogy milyen egyéb adataink vannak a török stratégiai célokat illetően. Pálffy Miklós április 5-i Mátyás főherceghez intézett levelében, kémjelentésre hivatkozva, azt közli, hogy a török szultán „Győr ellen és innen Bécs ellenében fog szerencsét megkísérelni.”²⁰ Április 12-i levelében megerősíti ezt az információt.²¹ Június 20-i jelentésében Pálffy azt írja, hogy a „török császár júliusban Győrnél akar táborozni, augusztusban pedig Bécs előtt.”²² A kémjelentések alapján úgy tűnik, a török hadvezetés tervbe vette, hogy az 1594-ben elfoglalt *Győrön keresztül Bécs ellen vonul*. E koncepció szorgalmazója elsősorban Szinán nagyvezír lehetett. Az április 5-i Pálffy-levél még márciusi keltű kémjelentésre mehet vissza, amikor még Szinán szervezte a hadjáratot. Prépostváry Bálint január 9-i keltű levelében már említette azt is, hogy „a császár főhaddal és egy jelentős számú tatár sereggel Felsőged ellen akar vonulni, míg a tatárok egy másik csapata egy most gyűjtendő török erővel Erdély ellen akar törni...”²³ A Bécs elleni akció mellett tehát már Szinán idejében felbukkan egy Erdély elleni támadás gondolata. Ez szerepel a Pálffy-féle április 5-i jelentésben is, ahol az Erdély ellen működő sereg vezéréként Haszán pasát említi.²⁴ A velencei követ júniusban azt jelentette Isztambulból, hogy a szultán igen gyűlöli Báthory Zsigmondot és hír járja, hogy elsősorban az erdélyiek által ostromolt Temesvár felé fog menni.²⁵

Az említett források alapján okkal feltételezhetjük, hogy a török hadvezetés — elsősorban az április 4-ig tevékenykedő Szinán pasa, de valószínűleg utóda, Ibrahim pasa is — *a csapatok kettéosztását tervezte 1596-ban. A főszereg Bécs ellen vonult volna a szultán vezérlete alatt, egy kisebb had pedig, Haszán pasa irányításával, Erdély ellen támadott volna.* A haditerv sok vonatkozásban emlékeztet Szulejmán 1566-os hadjáratára (a sereg kettéosztásának terve, a Bécs ellen vonulás gondolata). Az isztambuli haditanácson aligha merülhetett fel Eger ostroma, hiszen a vár kulcsa volt ugyan a stratégiai főcsapás irányából kieső Felvidéknek, de megtámadásával nem veszélyeztetették igazán sem a Habsburg-birodalmat, sem pedig Erdélyt.²⁶

A szultáni had a szokott útvonalon haladva ért Belgráddhoz. A hosszú belgrádi táborozás időtartamát Vratislav két hétre becsülte, Kjátib Cselebi szerint augusztus 9. és 22. között (Zilhidse hó 14. és 27.) tartózkodott a sereg Belgrádnál. Glover leírása szerint Barton követ a szultánnál később, augusztus 13-án ért ide, s a szultán augusztus 24-én hagyta el Belgrádot.²⁷ A hosszú belgrádi táborozás alatt sor került seregszemlére, az élelmiszerek kiosztására, s talán haditanácsra is. Kjátib Cselebi hivatkozik egy általa használt Náhbet ül-teváríkh című munkára, amely szerint már Belgrádban tanácskoztak arról, hogy melyik irányban induljanak el. Néhányan az Erdély elleni támadást javasolták, mások azt hangsúlyozták, hogy „az Erdélybe vezető utak mocsaras, nádas, ingoványos helyek s ezért a nehéz katonaság azokon nem mehet át, ezért a tervet nem fogadták el. Ezenközben híre jött, hogy az ellenség Hatvan várát ostrom alá vette, azért abban állapotok meg, hogy oda kell menni és a közelében fekvő Eger nevű várát kell elfoglalni.”²⁸ Barton értesülése szerint a haditanácson úgy döntöttek, hogy a szultán serege

18 *Fodor Vera*: i. m. 556. o.

19 *Vratislav*, 225. o.

20 *Jedlicska Pál*: i. m. 600. o.; l. még *Had-történelmi Levéltár, Török-kori iratok gyűjteménye* (a továbbiakban: TIGY) 8. doboz, 1596/4. sz. irat

21 L. az előző jegyzetet!

22 *Jedlicska Pál*: i. m. 607. o.

23 TIGY 8. d. 1596/1. sz. irat

24 *Jedlicska Pál*: i. m. 599. o.

25 *Óndy Lipót*: *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai*. II. füzet. Bp., 1894. 238. o.

26 *Tóth S. L.*: *A mezőkeresztesi csata története* (1596. október 26.) HK 1983. 555. o.

27 *Vratislav*, 238. o.; *Kjátib Cselebi*, 246—247. o.; *Fodor Vera*: i. m. 557. o.

28 *Kjátib Cselebi*, 247. o.

felével Erdély, másik felével pedig Bécs ellen vonul. Az Erdély ellen működő csapatoknak a feladata, hogy Eger várát „út közben” foglalják el.²⁹ Sugár István e két adat összevetéséből arra a következtetésre jutott, hogy a „belgrádi török haditanácskozás végül is Eger megszerzése mellett dönt.”³⁰ Ez azonban korántsem ilyen egyértelmű, hiszen Pecsevi és Kjátib Cselebi tudósítása szerint Szalánkeménél sor került egy haditanácsra, s itt dönt el az, hogy Eger elfoglalására indulnak. A belgrádi táborban még az eredeti elképzelés, a hadsereg kettéosztása, a Bécs és Erdély ellen való felvonulás terve érvényesülhetett.

Felmerül a kérdés: mikor és hol döntött a török hadvezetés véglegesen a hadjárat konkrét célpontjáról. A Náhbet ül-tevárikh Belgrádot, Kjátib Cselebi és Pecsevi Szalánkemént nevezi meg a tanácskozás színhelyéül. Úgy tűnik, hogy talán nem annyira két, egymást időben követő haditanácsot kell feltételeznünk, mint inkább arról lehet szó, hogy annak helyszínét illetően nehéz a bizonyosság igényével állást foglalnunk. A Szalánkeménél való tartózkodás időpontját Kjátib Cselebi alapján augusztus 22—23. körülre, Glover tudósítása alapján pedig augusztus 24-re tehetjük.³¹ Ezen a szalánkeméni haditanácson két álláspont ütközött meg. Az egyiket Dsigalazáde Szinán pasa képviselte, aki azt javasolta, hogy Komárom ellen menjenek, mert ha „Allah segítségével ezt a várat elfoglaljuk, a Duna partjai elfoglalva és biztosítva lesznek.” Dsigalazáde tehát világosan látta az észak-dunántúli terület kulcsfontosságú szerepét, gyakorlatilag Szinán nagyvezír (Dsigalazáde fogadott fia volt Szinánnak) koncepcióját vitte tovább. Érdekes, hogy annak a várnak az ostromát javasolta, amelynek sikertelen kivásárlásával a szináni offenzíva 1594-ben lezárult. Dsigalazáde joggal gondolhatta úgy, hogy Komárom elfoglalása után „az egész Duna part mind behódol!”³² hiszen Győr és Komárom birtokában az 1595-ben elvesztett Esztergomot sikerült volna elvágni és visszaszerezni. Valószínűleg az idő rövidsége miatt nem vetette fel sem Dsigalazáde, sem pedig más a Bécs ellen való vonulást. A másik változás az, hogy a szalánkeméni tanácskozáson a jelek szerint már nem esett szó a sereg megosztásáról, amely Isztambulban — és még Belgrádban is — a haditervben szerepelt.

Az Ibrahim nagyvezír elnökletével tartott haditanácson Dsigalazáde magára maradt javaslatával. Kjátib Cselebi szerint „a többi vezírek és előkelők azt mondták, hogy Komárom kicsiny vár és nem érdemli meg, hogy a felséges padisah ekkora hadsereggel ellene menjen, mert elfoglalása nem szerez dicsőséget, ezért inkább fontosabbnak tartották, hogy Eger vára ellen menjen.” Azon a véleményen voltak, hogy „Eger elfoglalásával a bányavidéket is elfoglalhatják.” Pecsevi is hangsúlyozza, hogy Eger ellen indulásukkal „kiváltképp a bányák elfoglalása volt a céljuk.”³³ A török történetírók alapján úgy tűnhet, hogy Eger két szempont miatt kapott prioritást Komárommal szemben; az egyik az, hogy híresebb vár, a másik a gazdasági szempont (a bányavidék megszerzése). Más források alapján úgy látjuk, hogy elsősorban nem ezen szempontok miatt került sor Eger ostromára. A Kjátib Cselebi által idézett Náhbet ül-tevárikh említi, hogy „híre jött, hogy az ellenség Hatvan várát ostrom alá vette, azért abban állapotok meg, hogy odta kell menni és a közelében fekvő Eger nevű erős várat kell elfoglalni.”³⁴ Glover még szerint említi Belgrádot és Szalánkemént (több helyet nem), s azt írja, hogy a szultán „elhagyta ezt a helyet (esetleg Péterváradra vonatkozik), hogy Hatvan felé siessen. Nem mintha személyesen akart volna odamenni, hanem mert Hatvanba, mely közel van Egerhez, amit ostromolni készült, esetleg több segítséget küldhet...”³⁵ Egy novembri velencei követjelentésben az szerepel, hogy már kiadták az Erdély ellen való vonulásra vonatkozó parancsot, s a Dunán átvezető híd is elkészült, a sereg nagyobb része át is ment rajta, amikor a Hatvan ostromáról érkező hírek miatt megváltoztatták terveiket.³⁶ Isolano is megemlíti, hogy a szultán Belgrádban gondolkodott a szükséges dolgokról, míg „meg nem hallotta az újságot, hogy a mieink Hatvannál vannak, ami arra készítette, hogy sietve elinduljon.”³⁷ Hatvan ostroma augusztus 15-től szeptember 3-ig folyt, s a vár bevételével, valamint az órség és a védtelen hozzátartozók lemészárlásával végződött. Hatvan ostromának híre és a segélykérő követek megérkezettek már a belgrádi táborba is, így a táborozás végén, vagy legkésőbb a szalánkeméni haditanács idején már számolni kell ezzel. *Hatvan császári ostroma* — jöllehet nem a diverzió szándékával történt — *késégtelenül eltérítette a török hadvezetést eredeti szándékától*, s a Bécs és Erdély ellen való támadás terve előbb Belgrádban kiegészülhetett azzal, hogy az egyik seregrész Erdély és Eger ellen megy, a másik pedig Bécs ellen vonul. A bolgár felkelők Nikápolyból az erdélyi fejedelemhez intézett augusztus 23-i levelük-

29 Kropf Lajos: i. m. 400—401. o.

30 Sugár István: Miként jutott török kézre Eger vára? III. Mohamed szultán 1596. évi hadjárata. Az egri vár híradója, 15. sz. Eger, 1979. 6. o.

31 Kjátib Cselebi, 247. o.; Fodor Vera: i. m. 557—558. o.

32 Kjátib Cselebi, 247. o.; Pecsevi, 120. o.

33 L. az előző jegyzetet!

34 Kjátib Cselebi, 247. o.

35 Fodor Vera: i. m. 558. o.

36 Brown, H. (ed.): Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs Existing in the Archives and Libraries of Venice. (a továbbiakban: CSP) vol. IX. 1592—1603. London, 1897. (British Museum) 243. o. Francesco Vendranier 1596. november 20-i jelentése Isztambulból.

37 Bendá Kálmán: Giovanni Marco Isolano gróf eredez feljegyzései a magyarországi török háborúról. 1594—1602. HK 1983. 659. o. (a továbbiakban: *Isolano*)

ben még Bécsset jelölték meg a török hadjárat céljául.³⁸ A szalánkeméni haditanács döntött véglegesen a hadicél kérdésében; a Bécs helyett felvetett Komáromot elvetette, ugyanígy háttérbe került az Erdély ellen való vonulás is. *Hatvan ostroma miatt egy teljesen új cél jelent meg, Eger.*

A török sereg a Duna mentén haladva Péterváradnál kelt át augusztus vége felé. Kjátib Cselebi szerint az ötödik állomáshely az átkeléstől számítva Szeged volt. A török tábor Szegeden is több napig tartózkodott. Itt csatlakozott Haszán pasa ruméliai beglerbég seregével. Újabb segítségkérő követek érkeztek Hatvanból, a szultán Dsicalazáde pasát küldte el egy felmentő sereg élén, a vár azonban szeptember 3-án elesett. Szegeden kisebb zsoldosmegmozdulásra is sor került, ezt azonban sikerült leszerelni a defterdár leváltásával és zsoldosztással. Kjátib Cselebi szerint szeptember 11-én (Moharrem 18-án) történt ez. A szegedi táborozást említik a török történetírók, továbbá Illésházy, Istvánffy és Isolano, tehát hosszabb ott-tartózkodásról lehet szó.³⁹ Érdekes, hogy Glover nem említi sem Szegedet, sem pedig Szolnokot, ahol pedig szintén két vagy három napot töltött az oszmán had. Azt írja, hogy a „délutáni ima idején felállítottuk sátrainkat egy lerombolt városhoz közel, s mert senki nem lakott benne, nem kérdeztük nevét. Körülbelül húsz mérföldnyire volt attól a helytől, ahonnan jöttünk.”⁴⁰ A leírás alapján (Szalánkemén és egy meg nem nevezett, tőle hét mérföldre levő hely, valószínűleg Pétervárad után szerepel), valamint a becslést, viszonylag nagyobb távolság, s az időpont (Glovernél augusztus 25-e, azaz a Gergely naptár szerinti szeptember 4-ről van szó) miatt gondolhatunk arra, hogy ez a „lerombolt”, azaz valószínűleg csak a török sereg megjelenése miatt ideiglenesen elnéptelenedett „névtelen” város Szeged lehet. A hadjárat cél Szegeden és Szolnokon már nem módosult, Eger ellen vonult a szultáni sereg, amelyet szeptember 21. és október 12. között ostromolt, s a védőket végül a vár feladására kényszerítette.

A fentiek alapján úgy véljük, hogy még a hadjárat év elején Szinán nagyvezír kidolgozott egy általános haditervet, amely két ellenséggel számolva *kettős hadicélt* tűzött ki (Bécs és Erdély), s a csapatok megosztásával számolt. A végleges és konkrét hadműveleti tervet a szalánkeméni haditanácson alakították ki, s ebben a hadihelyzet (Hatvan ostroma) döntő szerepet játszott. A 15 éves háború török hadjáratai esetében Isztambulban elfogadtak egy többnyire általános haditervet, amelyet a szerdárnak végre kellett hajtani. A hadihelyzet módosulása miatt azonban Magyarországra érve Belgrádnál vagy máshol óhatatlanul haditanácsot kellett tartani, ahol konkrétan meghatározták a hadműveleti célt vagy célokat; azt, hogy melyik, a császári sereg által ostromolt vár felmentésére menjenek, s melyik várat vegyék ostrom alá. Az Isztambulban meghatározott haditerv sokszor általánosságban mozgott (Bécs vagy Magyarország megtámadása), néha konkrétan meghatározta, hogy melyik vár elfoglalása a szerdár feladata (pl. 1600-ban vagy 1605-ben Esztergom volt a célpont). Az isztambuli haditanács döntését azonban mindenképpen figyelembe kellett vennie a szerdárnak (1600-ban pl. Ibrahim nagyvezír engedélyt kért a szultántól, hogy Esztergom helyett Kanizsa ellen vonulhasson), mert ha kudarcot vallott, felelősségre vonták (pl. 1598-ban Szaturdzsi Mehmed szerdár kitűzött feladata, Erdély dűlása helyett Váradot vette ostrom alá, s nem sikerült bevennie). A centrális stratégiai terven azonban kisebb-nagyobb változtatásokat kellett általában végrehajtani, ezt szolgálták a Magyarország határainál, a szokott felvonulási útvonal valamely állomásánál, vagy a hadműveleti terület valamely váránál tartott haditanácsok, amelyek az általános vagy konkrét célkitűzést igyekeztek összeegyeztetni a hadihelyzettel.⁴¹

A másik kérdés — amelyről a bevezetésben Fodor Vera is megemlékezik — az angol békeközvetítési kísérletek, illetve Anglia szerepe a 15 éves háborúban. Ennek előzményeként meg kell ítenünk azt, hogy Erzsébet királynő felismerte a katolikus Spanyolország hegemonisztikus törekvéseit, s ennek ellensúlyozásaképpen szövetségre lépett II. Fülöp ellenségeivel. II. Fülöp világhatalommá vált Spanyolországával szemben a legnagyobb ellensúlyt a XVI. század második „szuperhatalma”, az oszmán birodalom képezhette. Az angol—török politikai közeledést elősegítette az angol kereskedők számára megadott kereskedelmi szerződés (kapituláció) 1580-ban, amelyet 1583-ban megerősített III. Murád szultán. 1583-ban William Harborne nagyköveti kinevezést kapott, s ettől kezdve igyekezett katonai fellépésre bírni a Portát Spanyolország ellen. Az angol királynő egy Mediterráneumban végrehajtott diverziós flottatámadásra igyekezett rávenni a szultánt. Spanyolország közvetlen támadása fenyegette ugyanis Angliát, s I. Erzsébet 1587 novemberében írott levelében arra mutatott rá, hogy Anglia legyőzése után a spanyolok a török birodalom ellen fordulnak majd.⁴² D. M. Vaughan szerint az 1580-as évekre két nagy poli-

38 TIGY 8. d. 1596/9. sz. irat, közli Fenyvesi László: „Felsőged küldje főkapitányát hadaival miközinkbe”. *Honismeret*, 1985. 1. sz. 28—32. o.

39 Istvánffy Miklós: Magyarország története 1490—1606. (Ford. Vidovich György) Debrecen, 1867—1868. 768. o.; Gróf Illésházy István nádor följegyzései 1592—1603. Közli Kazinczy Gábor. Pest, 1863. (a továbbiakban: Illésházy): 29—30. o.; Isolano, 660. o.; Kjátib Cselebi, 248—249. o.; Pecseri, 129. o.

40 Fodor Vera: i. m. 558. o.

41 Vö. Tóth S. (L.): Török stratégia a tizenöt éves háborúban. 1593—1606. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus LXIX. Szeged, 1981. 38—39. o.

42 Pears, E.: The Spanish Armada and the Ottoman Porte. *English Historical Review*, VIII (1893) 445—446. o.

tikai-diplomáciai kapcsolatrendszer alakult ki. Az egyik magába foglalta II. Fülöp politikai ellenfeleit: Angliát, Franciaországot, a Németalföldet, a portugál trónkövetelőt (Don Antoniót) és az oszmán birodalmat. A másik kiépítésén XIII. Gergely pápa fáradozott, amikor magpróbált egy keresztény ligát összekovácsolni a török birodalom ellen.⁴³ A keresztény univerzalizmus eszméje látszólag még működött, de már egyre kevésbé bizonyult összetartó erőnek. Erősebbek voltak a nemzeti-dinasztikus érdekek, amelyek Anglia esetében párosultak a protestantizmus védelmével. Az angol királynő helyzete rendkívül kényes volt, a katolikus, spanyolbarát propaganda Európa-szerte törökbarátnak, a kereszténység ellenségének, bajkeverőnek tűntette fel.⁴⁴ Ugyanakkor a sürgetett tengeri diverzióra nem került sor. Ennek oka egyrészt az volt, hogy 1590-ig húzódott a még 1578-ban megindult török—perzsa háború, másrészt a szultán tartott a spanyol-velencei szövetség feléledésétől is (amely 1571-ben a lepantói vereséghez vezetett). A perzsa háború befejezése után Barton angol követ (aki 1590-ben váltotta fel Harborne-t) Franciaország (pontosabban Navarrai Henrik, a későbbi IV. Henrik) érdekében azt javasolta a Portának, hogy mivel Apulia és Szicília a spanyol csapatkivonások miatt meggyengült, itt hajtson végre diverziót a török hajóhad.⁴⁵ A velencei követjelentésekből az is kiderül, hogy a spanyolokkal eredményesen szembeszállt (1588 — a spanyol Armada veresége) angolokat (követükön keresztül) nagy tiszteletben részesítették a Portán, míg a francia követ befolyása erősen csökkent, annak megfelelően, hogy az Európa harmadik nagyhatalmának számító Franciaország erősen legyengült a XVI. század második fele vallásháborúiban. 1593 nyarán Szinán nagyvezír nyíltan ki is jelentette a francia uralkodóról, hogy „Navarra (ti. IV. Henrik) gyenge és támogatásra szorul”.⁴⁶ A forrásokból kitűnik, hogy az angol—francia spanyolelles szövetség mindössze diverziós cél érdekében akarta felhasználni a török kapcsolatot. Ez viszont fordítva is igaz; a szultán a francia—angol diverziót hasznosnak és szükségesnek ítélte Spanyolország erőinek nyugaton való lekötésében. Geopolitikai és egyéb megfontolások azt valószínűsítették, hogy a szultán a Habsburgok keleti ága, a német-római császár ellen fog háborút viselni, ami lényegében kizárta a Spanyolország elleni diverzió lehetőségét, mivelhogy a Porta a kétfrontos háborút, érthető módon, el akarta kerülni.

1590 után az oszmán vezetés egy európai háború gondolatát fontolgatta. A flotta gyengesége és a spanyol-velencei szövetség felújulásától való félelem miatt vetették el a Velence elleni háborút. A Báthori István halála után hatalomra kerülő svéd Wasa Zsigmond lengyel király Habsburg házassági kapcsolata és a kozákok portyázásai miatt háborúval fenyegetőzött a Porta. Barton angol és de Breves francia követ hártotta el a veszélyt, 1591-ben megerősítették a lengyel—török békét.⁴⁷ 1593-ban Barton utasítást kapott, hogy mindeképpen próbálja megakadályozni a német-római császár elleni háborút. Az angol követ voltaképpen mindent megtett. A velencei követ 1593. július 24-i levelében beszámolt Szinán nagyvezír és Barton tárgyalásáról. Az angol követ nyíltan kifejtette az audiencián, hogy sem a császár által küldött évi adó kérése nem lehet ok a béke felmondására, sem pedig a horvátországi események (amelyekért nem a császáriak a felelősek). Azt kérte a nagyvezirtől, hogy inkább Spanyolországot támadja meg. Szinán erre dühbe gurult, de — bár ígéretet tett arra, hogy 150 gályát küld a spanyolok elleni tengeri háborúra — szándékától, a német-római császár megtámadásától nem állt el. A béke feltételül Magyarország teljes átadását szabta meg.⁴⁸ Erzsébet királynő ugyanakkor Rudolf császárhoz írott 1593. áprilisi levelében visszautasította a keringő vádakát, hogy ő bíztatná a törököt a keresztények elleni háborúra. Utalt arra, hogy a lengyelek elleni török támadást is megakadályozta, s felajánlotta, hogy közvetít a szultán és a császár között. Rudolfhoz küldött követe, Christopher Parkins, instrukciójának megfelelően kifejtette, hogy a keresztény államok között dülő viszályért a spanyol király a felelős, s közvetítette a királynő abbéli szándékát, hogy békét kell kötni, s a kereszténység egyesült erejével fellépni a török ellen.⁴⁹ A Habsburg—török háború kitörését azonban Anglia nem tudta megakadályozni.

A magyarországi háború megindulása után Erzsébet királynő — és portai követe, Barton — erőfeszítései arra irányultak, hogy minél előbb érjen véget ez a háború, s a Porta végre avatkozzon be a spanyolelles koalíció oldalán a Földközi-tenger nyugati medencéjében egy diverzió erejéig az 1588 óta folyó tengeri harcokba. *Békeközvetítői, meddőtori szerepkörét tehát nem az egész kereszténység érdekei miatt vállalta, ahogy azt maga Erzsébet némileg képmutató politikusra valló módon hangsúlyozni igyekezett, hanem saját érdekei miatt.* Békeközvetítésre először 1595 elején nyílt alkalom. Szinán nagyvezír Belgrádba vonult 1594-es sikeres offenzívája (Győr elfoglalása,

43 Vaughan, D. M.: Europe and the Turk. A Pattern of Alliances, 1350—1700. Liverpool, 1954. 169. o.

44 Baumer, F. L.: England, the Turk and the Common Corps of Christendom. *The American Historical Review*, L (1944) 33—34. o.

45 CSP VIII. No. 894. idézi Vaughan, D. M.: i. m. 172. o.

46 Davis, J. C.: i. m. 153—154. o.; Szinán kijelentésére 1. CSP IX. 81—82. o. (1593. július 23-i Matteo Zane jelentés Izstambulból)

47 Vaughan, D. M.: i. m. 180. o.; Braudel, F.: The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. (Translated by Reynolds, S.) Vol. II. London, 1973. 1197. o.

48 CSP IX. 82—85. o. v. ö. Tóth S. L.: Szinán nagyvezér tervei 1593—94-ben. HK 1982. 165. o.

49 Baumer, F. L.: i. m. 35—36. o.

stb.) után, hogy előkészítse a következő évi, Bécs bevételét célzó hadjáratot.⁵⁰ III. Murád szultán azonban 1595. január 16-án elhunyt, s őt követő fia, III. Mehmed szultán Szinánt február 16-án leváltotta és helyébe ellenlbasát, Ferhád pasát nevezte ki. Szinán még leváltása előtt békeajánlatot tett Rudolf császárnak. A császár Ernő főherceghez írott 1595. február 18-i leveléből kiderül, hogy a békefeltételeket Szinán nagyvezír és fia, Mehmed ruméliai beglerbég dolgozta ki, s a Kreckwitz-féle követség titkárán keresztül juttatta el hozzá.⁵¹ A török számára kedvező status quo alapján kidolgozott békeajánlatot 1595 január végére, február elejére tehetjük. Ez tükröződik vissza Illésháznál is: „Teletszaka is mind velenczések, mind angliai királyné által frigyét kíván vala az török császár, de ezek hallani sem akarták.”⁵²

A török békeajánlat megtétele természetesen nem csak és nem elsősorban a spanyolelles koalíció ösztönzésére történt, sokkal inkább az uralkodóváltáshoz, valamint a szerveződő keresztény ligától való félelemhez köthető. Utóbbival kapcsolatban meg kell említeni azt is, hogy Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem 1595. január 28-án írta alá a prágai szövetségi szerződést. A VIII. Kelemen pápát, II. Fülöp spanyol királyt és Rudolf német-római császárt és magyar királyt összefűző szövetséghez csatlakozott e szerződéssel az erdélyi fejedelem, s vele együtt csatlakoztak természetesen vazallusai, a havasalföldi és moldvai vajdák is. A Porta beigazolódva látta a háború megindítása előtti aggodalmait: 1592 táján egy négyes szövetség körvonalait vélte felfedezni, amelynek tagjai a spanyol király, a német császár, a lengyel király és az erdélyi fejedelem. A preventív háború azonban nem tudta megakadályozni e szövetség létrejöttét, csak Lengyelország maradt ki a törökellenes küzdelemből.⁵³ A status quo alapján felkínált békeajánlatot Rudolf császár elutasította, így az oszmán birodalom kétfrontos háborúra kényszerült, s mind a Havasalföldön, mind pedig a magyarországi hadszíntéren vereségeket szenvedett, ahogy arra már utaltunk az 1596. évi szultáni hadjárat előzményeinek felvázolásakor.

Az 1596. évi hadjárat idején Barton követ újabb kísérletet tett a békeközvetítésre. Az angol követ helyzetét némileg megkönnyítette az, hogy a háború már negyedik éve folyt, s súlyos kudarok is érték az oszmán hadsereget. Vratislav szerint „ez idő tájt a törökök már igencsak megelégték a háborút, s inkább kívánták a békét, mint a harcot, mivel Magyarországon katonáik színe-jáva ottveszett.”⁵⁴ Ugyanakkor a háborús párt feje, a háború kezdeményezője és fő irányítója, Szinán nagyvezír — ahogy már említettük — április 4-én meghalt. Halálával a 15 éves háború első szakasza, a „bellum Sinanici” („szináni háború” — Baranyai Decsi János kifejezése)⁵⁵ lényegében lezárult, bár az általa előkészített 1596. évi szultáni hadjáratot még a háború első szakaszához szokták sorolni. A kedvezőtlen külpolitikai fejlemények láttán maga Szinán is hajlott a békére 1595 elején, mégis, a békekötésre és az angol közvetítésre kedvezőbb lehetőség kínálkozott halála után, amikor az inkább politikus, mint hadvezér alkatú Ibrahim lett a nagyvezír. A francia és az angol követ a Kreckwitz-féle császári követség tagjainak szabadon bocsátását kérte az új nagyvezírtől. Vratislav megemlíti, hogy a diván elé hívtatták őket, s ígéretet vettek tőlük, hogy hazatérve iparkodnak meggyőzni uralkodójukat, hogy az a szultántól békét kérjen.⁵⁶ A Barton követel együtt vonuló császári követség tagjait a belgrádi táborozás idején Ibrahim nagyvezír magához hívatta, megmutatta nekik a török tábornok, s arra biztatta őket, hogy számoljanak be otthon a török sereg erejéről és vegyék rá királyukat arra, hogy békéért folyamodjon a szultánhoz.⁵⁷ Maga az egri hadjárat is demonstratív jellegűnek tűnik; egy jelentős vár elfoglalásával, illetve nagy erők felvonultatásával megfélemlíteni mind Rudolf császárt, mind pedig Báthori Zsigmondot. A cél az volt, hogy a sikeres hadjárat végén az ellenfél kérjen békét, s az a török birodalomra nézve kedvező legyen, azaz a status quo alapján területi nyereséget hozzon.

A török alapállás tehát nem változott 1595 elejéhez képest; a szultán győztesen akarta befejezni a háborút. Bizonyos az is, hogy a békekötés előmozdítására szánt gesztus, a császári követség szabadon bocsátásának ötlete sem a török vezetéstől származott, hanem a spanyolelles koalíció két tagjától, Angliától és Franciaországtól, amelynek érdeke lett volna, ha az oszmán birodalom befejezi magyarországi háborúját és Spanyolország ellen fordul. Fodor Vera utal egy Mezőkeresztesnél elfogott török bég vallomására, aki szerint Eger ostroma előtt a szultán megbeszélést tartott vezéreivel és az angol követel, s az utóbbi a békekötés gondolatát pártfogolta, de a többi

50 Arról, hogy Szinán 1595-re Bécs megtámadását tervezte, Talikizáde tudósít, 1. *Woodhead C.*: Ta'liki-zade's sehnane-i hümayun. A History of the Ottoman Campaign into Hungary 1593—1594. Berlin, 1983. 59—61., 360—361., 364. o.; arra, hogy a nagyvezír célja célja 1593—94-ben is Bécs volt, 1. *Tóth S. L.*: a 48. jegyzetben i. m. 166—173. o.

51 *Hatrani (Horváth) Mihály*: Magyar történelmi okmánytár-brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. Magyar történelmi emlékek. Első osztály: okmánytárak. 3. k., 1553—1608. Pest, 1859. 76. o.; a status quo alapján felkínált török békeajánlatra 1 pl. *Iorga, N.*: Geschichte des Osmanischen Reiches. III. Gotha, 1910. 304. o.; Magyarország hadtörténete I. (Szerk. *Borus József*) Bp., 1984. 215. o. (a vonatkozó részt *Marosi Endre* írt)

52 *Illésházy*, 29. o.

53 *Óváry Lipót*: i. m. 2. füzet, 222. o. (1083. sz.)

54 *Vratislav*, 225. o.

55 *Baranyai Decsi János*: Magyar Históriaja. Kiadta *Toldy Ferenc*. Magyar történelmi emlékek. Második osztály: írások. XVII. Pest, 1866. 4. 15. o.; v.ő. *Tóth S. L.*: a 13. jegyzetben i. m. 166. o.

56 *Vratislav*, 225—226. o.

57 *Uo.* 238—240. o.

vezér, például Szinán fia, a görög beglerbég ennek ellentmondtak és a szultánt a tervtől visszatartották.⁵⁸ Véleményünk szerint a tanuvallomást tevő bég összekeverte Dsicalazáde Szinán pasát (aki aktív szerepet játszott Eger ostromában és főleg a mezőkeresztesi csatában) Szinán másik fiával, Szinánpaszáde Mehmeddel, aki korábban valóban ruméliai (görög) beglerbég volt. Mindez persze nem változtat a lényegen, ti., hogy Barton nemcsak a foglyok kiszabadításával próbálta elősegíteni a békekötés ügyét, hanem igyekezett rávenni erre a szultánt is. A török vezetés azonban nem volt igazán békepárti, így a követ kísérlete ezúttal is sikertelen maradt. Eger bevételét után a mezőkeresztesi csata alatt is sor került állítólag angol békeközvetítésre. Egy forrás szerint a csata válságos helyzetében III. Mehmed szultán Bartont küldte a császári fővezérhez, Miksa főherceghez, hogy Eger és Győr visszaadása fejében békét kérjen. A zűrzavaros helyzetben Barton aligha vállalkozott volna egy ilyen életveszélyes akcióra, indokolt ezzel kapcsolatban Kropf Lajos kétkedése.⁵⁹ Arról azonban velencei forrás is tud, hogy az angolok igyekeztek békét közvetíteni, s a császári feltétel Eger és Győr visszaadása volt. A török álláspont ezzel szemben az összes elfoglalt hely (így Győr és Eger) megtartása, valamint Esztergom, Vác visszakeresése volt.⁶⁰ Ennyire eltérő álláspontok mellett eredményes békeközvetítésre nem volt esély. A két fél túlzó követelései miatt az 1599-től szinte minden évben folyó béketárgyalások sem hoztak eredményt, s az elhúzódó háború csak 1606-ban, a zsitvatoroki békével zárult le. A békeközvetítés eredménytelenségének az lett a következménye, hogy Erzsébet királynő kifelé elhárította magát követétől; kijelentette: a szultán kényszerítette Bartont arra, hogy a hadjáratra elkísérje, de neki nem volt tudomása erről, s ahogy meghallotta ezt, megfeddte követét. Azzal is mentegette Erzsébet Bartont, hogy keresztény foglyokat szabadított ki a török fogságból.⁶¹

Végezetül azt említenénk, hogy a mezőkeresztesi csatáról szóló Barton-levélrészlet lényegében alátámasztja más forrásokból nyert információinkat. Új információ az, hogy Dzsáfer pasa veregsége (amelynek valószínű időpontja a Barton-féle tudósításból kikövetkeztethetően is október 22.) után a szultán Dsicalazáde pasát nevezte ki parancsnokká Haszán pasa ruméliai beglerbéggel együtt, s őket akarta a keresztény had ellen küldeni. A török történétírók szerint Haszán pasa kiküldetése merült fel, Dsicalazáderől nem tesznek említést.⁶² Az angol tudósítás megerősíti azt, amit a csatáról írott tanulmányunkban az ismert források alapján feltettünk; Haszán pasa ruméliai beglerbég a balszárnyon foglalt helyet csapatával („az összes görögországi lovassal érkezett, akik megtámadták a keresztények jobb oldalát”), a másik oldalon, a jobbszárnyon pedig a tatárok támadták az ellenséget a csata e válságos periódusában.⁶³ Fodor Vera az angol forrás alapján joggal véli úgy, hogy a szultán nem menekült el a csata színhelyéről, hanem környezete visszatartotta a bizonyára a török had teljes felbomlását kiváltó meneküléstől. Ezt az álláspontot vallotta már Kropf Lajos, s őt követve e sorok írója is.⁶⁴

A közölt angol tudósítások az 1596. évi török hadjárat becses forrásai, hiszen keresztény-európai szemszögből örökítik meg török oldalról nézve az eseményeket. Segítségükkel ellenőrizhetjük a török történétírók leírásait, amelyeket többnyire alátámasztanak, megerősítenek.

58 További adalékok a mezőkeresztesi csata történetéhez. HK 1892. 548. o.; *Fodor Vera*: i. m. 555. o.

59 A *Continuatio Kriegshändel* alapján elfogadta *Komáromy András*: A mezőkeresztesi csata 1596-ban. HK 1892. 281. o.; tagadta *Kropf Lajos*: i. m. 605. o. 1. jegyzet

60 CSP IX. 243—244. o. (1596. november 20-i és november 27-i velencei követjelentések Isztambulból)

61 *Baumer, F. L.*: i. m. 36. o.

62 *Pecevi*, 134. o.; *Kjätib Cselebi*, 256. o.

63 *Fodor Vera*: i. m. 561. o.; *Kropf Lajos*: i. m. 602—603. o. 2. jegyzet; *Tóth S. L.*: a 26. jegyzetben i. m. 561. o.

64 *Fodor Vera*: i. m. 555. o.; *Kropf Lajos*: i. m. 614—618. o.; *Tóth S. L.*: a 26. jegyzetben i. m. 565., 567. o.